

ACC. N:R M. 14900: 1-12.

Landskap: Skåne Upptecknare: Erik Månsson, Glimåkra
Härad: Villand Berättare: Anders Persson, Yngsjö, Åhus
Socken: Åhus Berättarens yrke: f. d. kantar
Uppteckningsår: 1960 Född år 1889 i Hönöd

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Hästseddon. s. 1-12

N. No. 169.

7/6-60

Skriv endast på denna sida.

HÄSTSELDON

Frågelistan avser den nutida hästselen, delvis dock under jämförelse med äldre former.

Bogträn

1. Hur kallas bogträn på Eder ort: bogträn, lokor, lokträn, sela-
klavar, bogskidor, okträn osv.
2. Liknade de bogträn som senast var eller fortfarande är i bruk på Eder ort närmast fig. 1 eller fig. 2. - Är anordningen för bröstremmen nedtill som fig. 1, dvs järnbeslag, som på ena träet bildar en ögla och på det andra ett hak, över vilket den färdigspända remmen krängdes vid selningen? Eller utgöres bröstbindslet av en kedjelänk med krok som fig. 2. - Hur är dragremmarna fästade, är det hål genom bogträna från kant till kant genom vilka dragremmarna trädas med ena hälften genom hålet och andra hälften utanpå bogträet (fig. 1) eller förekommer små järnhyskor som fig 2.
3. Hur kallas dragremmen, dragläder, dragåder, drätta, drotta, rom osv.
4. Är bogträna flata på baksidan eller halvrunda och förtjockade på mitten?
5. Är dessa sentida bogträn utrustade med fasta stoppningar eller använder man lösa putor? Hur kallas fasta stoppningar? Loker. Hur kallas lösputor: bossa, lösbossa, ringputa, krans, bogträpäls, halsduk, selaputa, lösfont, buogkupp, loka osv.
6. Anses den lösa putan vara senare än fasta stoppningen. Vet man när den lösa putan kom i bruk och från vilket håll.
7. Hur är lösputan konstruerad, göres den i ett stycke som är ihopböjt till en ring eller tillverkas den i två delar som är sammanfogade med varandra vid de öppna ändarna. Eller har lösputan formen av en sammanhängande ringformig dyna med tjock kant eller valk framtill. - Även uppgifter om materialet om det är av

skinn, tyg; stoppning av halm, hår osv, är av stort värde.

8. Har lösputa av filt förekommit? Är den gammal? Namn?
9. Anbringas lösputan lös på hästen eller är den fastsatt vid bogträna? Med remmar och spännen kring träna? Eller genom korta remstumpar som spikas fast vid bogträna?
10. Har olika typer av bogträn uppkallats efter sin förmodade härkomst- eller invandringsort, t.ex. värmlandslokor, jämtlandssele, skånska-, halländska bogträn osv.?
11. Vad är värmlandssele? Har den använts, när kom den i bruk och i vad skilde den sig från andra selar?

Däckel

12. Hur heter den detalj i hästselen som sitter på hästens manke och uppbär skaklar, kärrarmar eller draglinor: däckel, däck, kåpa, selakappa, selkrok, selbåge, selhuvud, ranke, selaranka, orv, selorv, selbukt, ryggträ, sadel, silakacke, hövre osv.? Ifall flera namn förekomma ange vilka som äro äldre och vilka yngre. Eller avsåg man med olika namn olika konstruktioner?
13. Vilken är den däckel som nu är eller senast var i bruk på Eder ort, består den av två stoppade putor, sammanhållna av en kort järnbåge, varå putorna kan leda? Eller utgöres däckeln av en bred, skinnklädd järnskena eller läderrem med en dyna på vardera sidan mot hästryggen? Hur gamla är dessa däckelformer på Eder trakt? Användas de till både åk- och arbetsselar? Avser namnet däckel möjligen just dessa former?
14. Beskriv de däcklar eller selkrokar som tidigare ha varit i bruk på Eder ort. Var de av järn? Med fasta eller ledande klackar (kläppar, klampar, selapungar)? Varklackarna stoppade eller har man använt lösa ryggputor? Kommer man ihåg däcklar av trä, ben eller horn? Hur var dessa konstruerade?
15. Hur kallas de remmar (tidigare ibland kedjelänkar) som löpa från vardera ändan av däckeln ned i selringarna och uppbära skaklar eller draglinor: upphållsremmar, upphänge, uppåra, uppbinne, uppstälära osv.?
16. Använder man förbindelseremmar mellan betslet och däckeln för att hålla hästens huvud lagom högt? Både i åk och arbetsselar? Är bruket gammalt? Hur kallas dessa remmar: stuptygel, oppstans-

tygel, snöppeltöm?

17. Använder man förbindelseremmar mellan bogträna och däckeln?
Hur kallas dessa? Stretremmar? Hur gammalt är detta bruk?
18. Har springgjord förekommit (remmen under hästens buk från ena kanten av däckeln till den andra för att hindra däckeln glappa på hästryggen)? Hur kallas den: springgjord, ränngjord, tvånggjord, bröstgjord, stänggjord, selgjord? Är springgjorden i bruk sedan gammalt? Användes den även på arbetssele?
19. Har svansrem eller ryggstycke (rumpa, rumpeläder, länastreck), remmen från däckeln längs hästens rygg, alltid förekommit? Hur kallas det parti som ligger under hästens ^{svans:} svanskappa, rumpetång, rumpkavel? Har det hänt, att det sistnämnda partiet av svansremmen utgjordes av en kort tråkavel?
20. Förekommer baksele eller hindertyg (bakgjord, byxor, broker, länastreck, strek, stryksele, ravsele, selje osv.)? Vid arbets- eller åksele eller båda delarna? Är den gammal på Eder ort? Ange dess namn, beskriv den i korthet och ange hur och var den är fastsatt vid den övriga selen.

Selring med tillbehör

21. Hur heter den järnring vid vardera sidan om hästen vid vilken uppehållsremmar från däckeln och dragremmar från bogträna var fastgjorda: selring, ale, ålring, årdring, drottring osv.?
22. Har under denna ring använts någon skyddande puts? Eller trätrissa? Namn?
23. Hur kallas den förbindelselänk varmed skakeln fästades vid selringen: årda, åle, ala, ahlmärla, selåra, selöra, seltunga, seltamp, selsinka, selhasp, selakorra, dragtamp, knappåder osv.?
Var denna förbindelselänk, som således var avsedd för att trädas i hålet på skakeländan och fästas med selpinne på utsidan, alltid av järn? Eller var den i äldre tider av läder? Beskriv anordningen och gör enkla skisser.
24. Hur heter den pinne som man fastläste skakeln med: selpinne, selasticka, sellnäppe, selaknapp, selakack, snavesticka, knavricka osv.
Var den av trä? Sedan av järn? Var den i äldre tider av ben?

25. Var selringen i bruk så länge som draghästen överhuvud användes? Är den fortfarande i bruk? Eller ersattes den enkla, runda ringen sedan med ett stort spänne? Hur kallas det? Användes sådana spännen måhända endast till åkhästar eller parhästar? Hur fastsätts skaklarna och draglinorna vid dessa spännen?
26. Kommer man ihåg att man i stället för selring eller spänne i äldre tider använt ett vinkelböjt stycke av trä eller ben (horn), s.k. selknä, bogskott osv.?
27. Har det förekommit att man varken använt selring, selknä eller spänne utan spänt fast dragremmar från bogträna direkt vid skakeländarna? Om så varit fallet beskriv noga tillvägagångssättet.

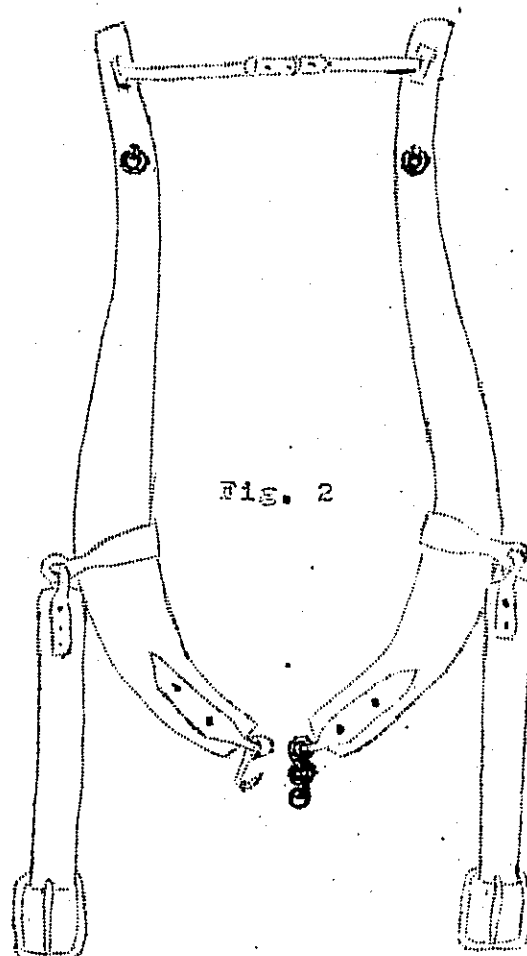
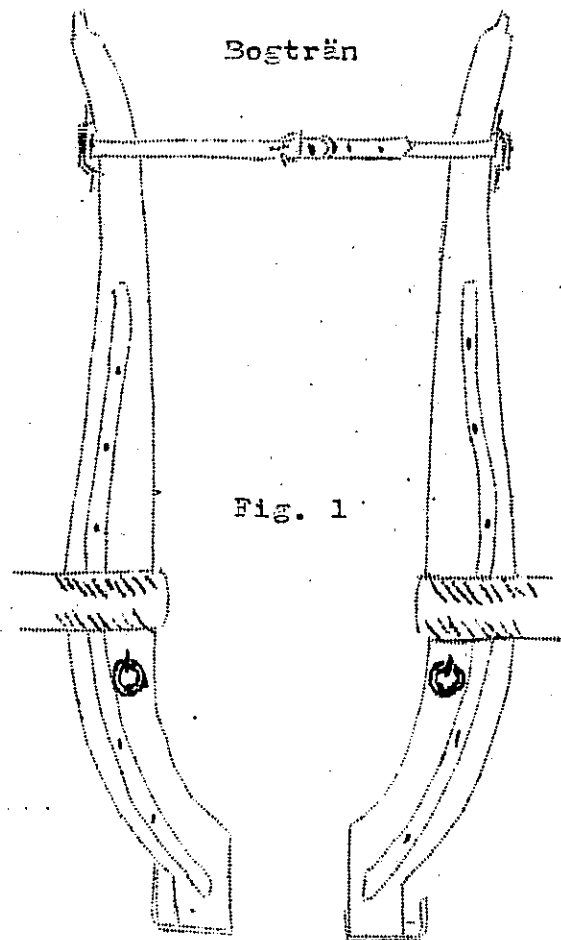
Huvudlag och tömmar

28. Hur kallas huvudlaget: huvudlag, huvudstol, betsel osv.?
29. Hur kallas den delen på huvudlaget, som lägges i hästens mun: betsel, träns, mil, munbit osv.? Har man kännedom om tränsar med två vinkelböjda sidstycken av ben, horn (även gethorn) eller trä, förenade genom en rak stång, munkavel, av trä eller ben?
30. Har man använt kapson, dvs. ett böjt järn över hästens nosben i stället för betsel?
31. Av vilka delar består en enkel töm och hur kallas den: töm, tåt, fitsar, eisar?
32. När kom korstömmar för parhästar i bruk?
33. Vilka partömmar hade man innan korstömmarna kommo i bruk? Använde man vanlig enkeltöm som fästades vid betslet på vardera yttersidan av spannet, medan hästarna sammanbundos med varandra vid innersidan av betslen med kort rem eller tåt? Hur kallades detta mellanbindsle: mellantöm, meltöm, milåstot osv.? - Har i stället för rem eller rep använts mellanlänk i form av tråkavel med hål eller knäpphake vid vardera ändan? Beskriv anordningen.
34. Var det någon skillnad i användningen av korstömmar och senast beskrivna enkla partömmar? Korstömmar endast vid finare åkning, enkla partömmar vid lastkörning och körning i jorden?
35. Har det hänt att man kört draghästen utan töm och att den i stället letts i grimskäftet?

36. Har det hänt att körkarlen ridit på draghästen och på så sätt lett den? Vid vilka tillfällen har sådant förekommit?

Olika seldonstyper

37. Har bröstsele eller bringsele förekommit, en anordning vilken är lagd omkring hästens bringa och vari han drar i stället för bogträn?
38. Användes bröstselen allmänt eller endast vid vissa tillfällen, t. ex. när hästen blivit selbruten eller endast vid särskilda körs-
lor osv.?
39. Är bröstselen gammal? Kan man konstatera att dess användning ö-
kats under den senare tiden eller tvärtom?
40. Beskriv en typisk bröstsele och namngiv dess olika delar.
41. Äro parselar eller stångselar i bruk? När började de användas? Vilka förändringar av den gamla seldonstypen åstadkommo stång-
selarna? Fästen för stångkoppel vid bogträna? - Användes stång-
selar företrädesvis vid finåkning eller även vid-arbetskörning?
42. Känner man till kollerselar? När kom dessa i bruk, i vad skil-
jer de sig från andra selar? Användes de endast vid finåkning?
43. Har man i hästselen använt bjällerkransar och klockor av olika
slag? Endast i helgdagsselar? Beskriv dem, ange namn och plats
för dem. Brukades sådant endast på vintern?

10.12.1959.

HH

Hästseldon

uppgifterna avse nu underlagda seldon
som till helt nyss använts. Berättaren
lämnade 1958 sin lantbruk, som nu är
mekaniserat, men behöll seldonen
emellan ingen ville ge något bud
på auktionen.

Han meddelade att på hela sträckan
Yngsjö by utbreder sig långt vägen
från Holgäveron väster om Åhus
till Öseröds ägor, en sträcka
på 12 km. Finns det just nu inte
mer än 4 hästar i arbete. Hela den-
na sträcka är späckad med gårdar
och småbruk och sagomannen
bedyrar att för några år är som
förslag det säkert inte med 400
hästar här. Denna förändring

förändring

har skett på två år.

1. Bogträ kallas bogträ (bo-trä), så-
gon gång hörs namnet loka.
2. Bogträna likna figur 1. Bröst-
bindslut utgöres på arbetsse-
lar av järnlänk på brok som i figur
2, men på 'stat-se-
lar', ökselar
av lädervremmar. Dragremmar-
na är fästade som i figur 2 med
järnbeslag.
3. Dragrem kallas dragrem, 'drag-
län', eller länken (på arbetsse-
lar med vanligen järnlänk).

På 1890-talet användes ett slags drag-
länkar, som vid franspänningen
lämnades kvar vid redskapet och
hållades av se-
len. Den bestod då

da

av en abnsläng kupad järnskena med
en krok i ena ändan som hakades
vid decket-ringen.

4. Proffarna är flata på undersidan och
rundade på översidan, förtyckade
på mitten.

5. På arbetsseklar mest lösa med rem-
mar påbundna putar. Dessa kallades
sela-puta eller sela-kraus.

På den förvisade arbetsseclen var
dock putan fastspikad.

Den lösa putan har varit i bruk
sen skolskiftet men om den
var äldre eller yngre än fast stopp-
ning kunde inte avgöras.

Lösputan var stoppad i en längd för

(3)

för båda bogträna, veks över manken
och fästes vid bogträna med remmar.
Putan var gjord av läder närmast
bogträst och med starkt tyg (moll-
skinn) närmast bogen och stoppad
med "svina-fö", svinborst, eller
tagel. Lösputor av filt har också följt
kommit men de ansågs inte
vara "för di lerande". 'Filt-puda'
kallades denna och användes
från första världskrigets tid.
Alla lösputor fastsattes med
remmar vid bogträna spända
fast, ej spikade.

11. Alla hade libadana selar "allri sett
utan hinne sorten". Sagomannen
har varit kördäng från sitt 17:de år
innan han blev självägande leande

beside

År 1921-1958. Men i form rider på solarna
anordant ud" och i nutidens Upp-
land har han sett solar som va
"ungelin" (underliga).

12. Däckel.

Kallades däckel eller däck, sola-
båge eller ryggsä.

Ryggsä va nog en gammalt namn
från den tiden däckeln gjordes av
trä. Numera består den av två
stoppade putar fästade över
ryggen med en järnkrök eller
en helt stoppad ryggsä med en
järnskena i.

Sådana ha de varit i alla tider i
mitt minne" på leäde åk och arbets-
solar.

selar.

För hade de järnbägade säcklar
må stoppade putor men aldrig av trä
horn eller bann "o. nej".

15. Säckel-rem.

16. upphålls-tygel på 'stat-sela' (fint)
användes aldrig av allmogens
och aldrig på arbetsselar.
Ansågs som djurplågeri.
Men 'upphålls-tygel' har förekom-
mit i mitt minne och långt
färd.

17. nej.

18. "Bugfford" "selagfford". Heland 2 stycken.

19. Svansrem kallades "rumpa-lär"

Användes bara till finselar eller
vid körkor i backar. Svanskappa
hette underpartiet.

underpartiet.

20. Slinderbygg har aldrig använts här
men förekom vid Wendes artillerirege-
mente där han körde stånghästarna
vid kanonvagnen men aldrig
hos någon "bonde". Den var fäst vid
'draget' mellan bogträet och däckelrem-
men och hölls på plats med en sido
rem från svansremmen.

Selring med tillbehör

21. 'Siljan' eller Söljan.
22. Läderlapp för att hindra skav.
23. Skapelrem eller tidigare selkacken
när skapeln fästades med en lapp.
24. Pinnen hette sel-kacken. Den var
tidigast av trä senare av järn.
25. Ersattes med en stort spänne, som
kallades "söljan". Skaklarna fästades

Lista 169.

Hästseldon.

ACC. N. R. M. 14900:8.

fästas

om alltid med remmar.

26. Nej.

27. Nej.

Huvudlag och tömmar.

28. "No-stol".

29. Betzel kallades för "belf", ibland för någon gång hordes namnet "mida". Träns var namnet på ridtygel. Någon betzel av trä eller horn har aldrig omnämnts.

30. Kapsen användes till oxar ("studa") och någon gång på ridhästar aldrig annars.

31. Tömmaren bestod av hand-tömmen och tygel-remmen som fästades med sölja vid varandra.

32. Efter skelshiftet har alltid använts korstömmar. Tidigare använde

lista 169.

Hästseldon.

ACC. NR. M. 14900:9.

Skåne

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

använda

man enkeltörn yttärtörn, och "moll-törn"
men detta var ett styg som man aldrig
kunde hålla "väll-körmare" med.

Körstörnmar användes först mest vid
firv-körning medan enkla partörnmar
användes vid körning i jorden.

35. Vid plöjning i stenig jord kunde det
för hända att en man ledde hästen
i quinschaflet medan en annan skötte
plojen.

36. Vid kanonexercisen hände detta. Men
endast en gång hade han nett så
i vanlig körning. Det var en bonde i
ällegr som körde så men de leerade på
att han var lat och hade stora starka
"ardennare".

9)

olika seldontyper. 37. Bröstselar användes

bista 169.
Hästselon.

ACC. NR. M. 14900:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

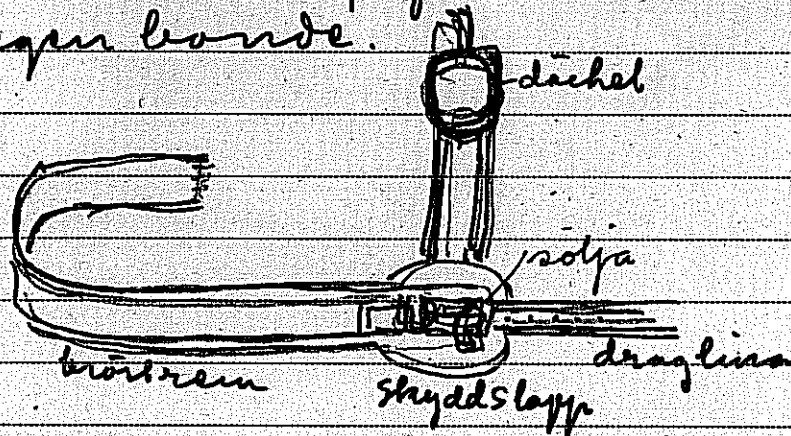
användes

i undantagsfall. Ansågs ej vara så bra
men användes för att skydda en sel-bruten
häst.

38. En del hade bröst-sele eller "brösta"
vid finkörning.

39. Hade aldrig sett en bröstsele för när
han kom ut i tjänst på en storgård
men hade aldrig själv använt sådan
som egen bonde.

40.

42. Ja. Halvcoller-selar hade varje bonde till
finkörning.

10)

finkörning.

41. Pannelar eller stångelar ha varit i bruk minst sedan sekelskiftet. Var ingen skilnad annat än krampor i bogträna för stång-kopplet, som till arbetsredskap var järnlärkar till fjädervagnen och finselarna av läder.

43. Bjälterkrausar och blockor användes vid slädkörning endast. Bjälterkrausar hängdes mellan bogträ och däckel. Blockan fästes vid bogträ bindet. Rust-bjälta hette blockan till arbetssele. Bjälterkraus användes endast vid finkörning.

11.) I senare tid har man haft skak-
lar endast vid arbetsanspänning

Lista 169.
Hästsejdon.

ACC. NR. M. 14900:12.

Skåne

Villanda

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12

anspanning
vid två-bets-körning alltid styrstäng och
linor. Men berättaren mindes från
barndomen skaklar även till par-
körning. En bonde i Hörred kallades för
"skakla-qubben" emedan han förtratte
använda skaklar vid parkörning ända
in på 1900 talet.